

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 9.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.9.22>

УДК 330.15:332.1:502.131.1

О. А. Шевчук,

аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9009-6787>

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЙ

O. Shevchuk,

Postgraduate student, Interregional Academy of Personnel Management

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF STATE MANAGEMENT OF SUSTAINABLE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIES

У статті досліджуються теоретичні та практичні аспекти забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій сировинної спеціалізації. Враховуючи специфічні особливості економіки таких територій, обґрунтовано необхідність формування довгострокової стратегії розвитку на засадах сталості. Здійснений аналіз наукових підходів до визначення поняття «сталий розвиток» показав, що традиційно наголос робиться на екологічних аспектах та збереженні природного капіталу. Водночас автор підкреслює важливість збереження й

нарощування соціально-економічного потенціалу, адже саме рівень життя населення виступає ключовим індикатором розвитку локальних економічних систем.

З метою комплексної оцінки стійкості соціально-економічного розвитку території запропоновано систему індикаторів, які охоплюють економічний, екологічний та соціальний блоки. Індикатори економічного розвитку згруповано за трьома напрямками: потенціал розвитку, динаміка зростання та структура економіки. Екологічні індикатори поділено на ті, що відображають зменшення природного капіталу, та ті, що характеризують його відтворення. Соціальні індикатори включають демографічні процеси, рівень і якість життя населення. Автором підкреслюється, що основними інтегральними показниками є рівень доходів та бюджетні надходження у розрахунку на душу населення, оскільки вони безпосередньо відображають спроможність влади забезпечувати потреби громади.

Особлива увага приділена проблемі формування рентних доходів від використання мінерально-сировинного потенціалу. Наголошено, що невідновлюваний характер ресурсів визначає тимчасовість надходжень, що потребує продуманої стратегії їх використання. У статті обґрунтовується доцільність запровадження системи спеціального оподаткування сировинного сектора з цільовим призначенням платежів за природні ресурси. Рентні доходи пропонується розподіляти між підвищенням рівня життя населення та формуванням фінансових фондів – ощадного та інвестиційного, покликаних забезпечити майбутній розвиток і диверсифікацію місцевої економіки.

Таким чином, сталий розвиток територій сировинної спеціалізації трактується як динамічний процес, що передбачає не лише раціональне використання природних ресурсів, але й формування самопідтримуваної економічної системи, здатної забезпечувати високу якість життя населення протягом тривалого часу.

The article examines the theoretical and practical aspects of ensuring sustainable socio-economic development of resource-based territories. Considering the specific features

of the economy of such territories, the need to formulate a long-term development strategy based on sustainability principles is substantiated. The analysis of scientific approaches to the definition of “sustainable development” has shown that most of them emphasize ecological aspects and the preservation of natural capital. At the same time, the author stresses the importance of maintaining and strengthening the socio-economic potential, since the standard of living of the population is the key indicator of the development of local economic systems.

To provide a comprehensive assessment of the sustainability of socio-economic development, the author proposes a system of indicators covering economic, ecological, and social dimensions. Economic indicators are grouped into three categories: development potential, growth dynamics, and economic structure. Ecological indicators are divided into those reflecting the depletion of natural capital and those characterizing its restoration. Social indicators include demographic processes, the standard of living, and quality of life. The author emphasizes that the main integrated indicators are income level and budget revenues per capita, as they directly reflect the capacity of local authorities to meet community needs.

Particular attention is paid to the issue of generating rent revenues from the use of mineral and raw material potential. The non-renewable nature of resources determines the temporary character of such revenues, which requires a well-designed strategy for their use. The article substantiates the necessity of introducing a special taxation system for the resource sector with earmarked payments for natural resources. It is proposed to allocate rent revenues partly to improving the standard of living of the population and partly to forming financial funds – a savings fund and an investment fund – aimed at ensuring future development and diversification of the local economy.

Thus, the sustainable development of resource-based territories is defined as a dynamic process that involves not only the rational use of natural resources but also the creation of a self-sustaining economic system capable of providing a high quality of life for the population over a long period.

Ключові слова: сталий розвиток, соціально-економічний розвиток, територія сировинної спеціалізації, економічний потенціал, рівень життя населення, якість життя, соціальні індикатори, економічні індикатори, екологічні індикатори, бюджетні доходи, рентні доходи, податкове регулювання, спеціальне оподаткування, природні ресурси, відтворюваний капітал, диверсифікація економіки, фінансові фонди, інвестиційний фонд розвитку, ощадний фонд, мінерально-сировинний потенціал.

Keywords: sustainable development, socio-economic development, resource-based territory, economic potential, standard of living, quality of life, social indicators, economic indicators, ecological indicators, budget revenues, rent revenues, tax regulation, special taxation, natural resources, reproducible capital, economic diversification, financial funds, investment development fund, savings fund, mineral and raw material potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Соціально-економічний розвиток території, економіка якої базується на експлуатації невідновлюваних мінерально-сировинних ресурсів, має нестійкий характер, що обумовлено низкою причин: по-перше, значний вплив на економічне становище території сировинної спеціалізації надає кон'юнктура світового ринку та коливання світових цін на сировину; по-друге, у сировинних регіонах стикається безліч інтересів, нерідко діаметрально протилежних; по-третє, соціально-економічний розвиток території сировинної спеціалізації залежить від динаміки розробки родовищ корисних копалин. І в міру вичерпання основних невідновлюваних ресурсів перед територією сировинної спеціалізації неминуче постає питання щодо її подальшого соціально-економічного розвитку.

При цьому створення умов і передумов для переходу території до сталого соціально-економічного розвитку та формування механізму управління таким розвитком необхідне вже на початковому етапі освоєння невідновлюваних

мінерально-сировинних ресурсів. Теоретична та практична значимість цієї проблеми визначає актуальність справжнього наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Істотний внесок у розвиток теорії сталого розвитку зробили праці Д. Медоуза, Дж. Бібрейта, У. Ростоу, А. Ніза, У. Нордхауза, Д. Рікардо, Д. Ст. Мілля. При дослідженні загальних проблем управління сталим розвитком території вивчено роботи провідних українських вчених: В.І. Вернадського, С.І. Дорогунцова, М.А. Хвесика, Б.М. Данилишина, В.П. Кухара, Л.Г. Мельника, О.М. Алімова.

Проте проблема розробки механізму державного управління сталим соціально-економічним розвитком території залишається недостатньо дослідженою. В даний час відсутній комплексний підхід у вирішенні цієї проблеми. Увага дослідників приділяється лише окремим елементам даного механізму без урахування їхньої взаємодії з іншими елементами з погляду соціально-економічних наслідків їх реалізації на території сировинної спеціалізації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначити теоретичні та практичні аспекти забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Враховуючи виявлені в ході дослідження специфічні особливості економіки територій, є необхідним формування стратегії довгострокового соціально-економічного розвитку території, що базується на принципах сталого розвитку. Проведений аналіз запропонованих у сучасній літературі визначень «стійкого розвитку» [1, 2, 3] показав, що основний наголос у даних визначеннях робиться на екологічні аспекти та збереження природного капіталу території. Однак, на думку автора, збереження та нарощування соціально-економічного потенціалу території є не менш важливим аспектом. Особливо це актуально для території сировинної спеціалізації, соціально-економічний розвиток якого багато в чому визначається освоєнням мінерально-сировинного потенціалу. При цьому, видається, що основним

показником соціально-економічного розвитку локальної території є рівень життя населення, що досягається на даній території. Тому стійкий соціально-економічний розвиток території сировинної спеціалізації автор визначає як динамічний процес функціонування економічної системи, в ході якого відбувається нарощування економічного потенціалу території і на цій основі протягом тривалого часу забезпечується високий рівень життя населення, що проживає на даній території. Стійкий соціально-економічний розвиток обов'язково передбачає формування самопідтримуваної економічної системи, здатної до генерування додаткового зростання та подальшого розвитку, до структурних змін, які дозволяють заміщати виснажені джерела зростання. Стратегія переходу території сировинної спеціалізації до сталого соціально-економічного розвитку полягає у перетворенні економічного потенціалу невідновлюваних природних ресурсів у відтворюваний потенціал території.

Для оцінки стійкості розвитку території потрібна відповідна система індикаторів сталого розвитку. Індикатори представляють кількісну характеристику ситуації, дозволяють зробити її оцінку і визначити зміни, що відбуваються.

Узагальнення наявного досвіду та методичних розробок дозволило автору запропонувати з метою оцінки стійкості розвитку локальної території систему найбільш значущих індикаторів, кожен із яких відбиває окремі аспекти сталого розвитку території.

Індикатори, що характеризують економічний розвиток території, на думку автора, доцільно поділити на три групи:

1) Індикатори потенціалу економічного розвитку, дозволяють оцінити ресурси та можливості подальшого економічного розвитку території.

2) Індикатори, що характеризують економічне зростання, відображають ступінь реалізації потенційних можливостей території та якісну сторону використання ресурсів.

3) Індикатори, що характеризують структуру економіки, відбивають ступінь залежності економіки території від сировинного сектора, і навіть рівень диверсифікації економіки.

Індикатори, що характеризують екологічний розвиток, поділяються на дві групи. Перша група відображає вилучення природних ресурсів та збитки, заподіяні навколишньому середовищу, та показує зменшення природного капіталу території. Друга група, навпаки, характеризує приріст природного капіталу результаті компенсаційних, охоронних і відновлювальних заходів.

Індикатори, що характеризують соціальний розвиток, також поділені на три групи. Індикатори, що входять до першої групи, характеризують демографічні процеси, що відбуваються на території, та дозволяють виявити наявність потенційних загроз формуванню трудового потенціалу території. Друга група індикаторів відбиває рівень життя населення. Третя група індикаторів характеризує якість життя населення території.

Оцінка стійкості соціально-економічного розвитку території сировинної спеціалізації, на думку автора, має базуватися на таких положеннях:

1) Як індикатор мети на території сировинної спеціалізації пріоритет слід віддати індикаторам рівня життя населення.

2) Оскільки стійкість соціально-економічної системи території досягається внаслідок подолання негативної дії зовнішніх та внутрішніх факторів, перелік та ступінь впливу яких для різних територій проявляється неоднаково, еталонні (порогові) значення індикаторів сталого розвитку для забезпечення об'єктивних оцінок повинні мати територіальну прив'язку.

3) Основний критерій сталого соціально-економічного розвитку виводиться з визначення його як динамічного процесу, в ході якого соціально-економічні показники території з часом не погіршуються.

Оскільки основним критерієм сталого соціально-економічного розвитку території сировинної спеціалізації є високий рівень життя населення, для

узагальнюючої оцінки стійкості соціально-економічного розвитку даної території автором пропонується використовувати такі індикатори, як рівень доходів та розмір бюджетних доходів у розрахунку на душу населення. Рівень доходів на одну особу є основним показником, що характеризує рівень життя населення території. Однак, крім таких доходів, рівень життя населення території залежить також від його забезпеченості соціальними послугами. Для оцінки забезпеченості населення території послугами соціальної сфери автор пропонує використати показник бюджетних доходів у розрахунку на душу населення, оскільки цей показник відображає загальну спроможність місцевої влади вирішувати соціально-економічні проблеми території.

Основною умовою, що визначає можливість переходу території сировинної спеціалізації до сталого соціально-економічного розвитку, є отримання територією значних рентних доходів від освоєння її мінерально-сировинного потенціалу. Гострота проблеми отримання рентних доходів територією сировинної спеціалізації пояснюється, окрім виключно важливої ролі мінеральних ресурсів у її економіці, невідновлюваним та вичерпним характером цих ресурсів, а отже, і тимчасовим характером даних доходів.

При цьому слід зазначити, що формування доходів території сировинної спеціалізації багато в чому визначається чинною системою оподаткування, у тому числі системою спеціального оподаткування сировинного сектора, та міжбюджетними відносинами, що склалися. Встановлення системи оподаткування є компетенцією органів влади, у зв'язку з цим територія може лише незначною мірою впливати на процес формування її доходів. Тому нами розглядаються можливості підвищення доходної бази місцевих бюджетів за чинною системою оподаткування та бюджетного законодавства, а також пропонуються концептуальні засади механізму формування доходів території сировинної спеціалізації, заснованого на рентному принципі.

Зважаючи на важливість податкового регулювання в управлінні стійким розвитком території сировинної спеціалізації, система спеціального оподаткування сировинного сектора, на думку автора, має бути суттєво змінена. При цьому пропонується запровадити цільове призначення платежів за природні ресурси. Цільове використання доходів від ресурсних податків та платежів обумовлено принципами сталого розвитку, і, насамперед, принципом збереження вартості сукупного капіталу території. Основним механізмом реалізації цього принципу у процесі економічного розвитку є надійна система реінвестування доходів від використання мінерально-сировинних ресурсів у відтворюваний капітал.

При переході на запропоновану систему спеціального оподаткування сировинного сектора, головним фінансовим джерелом формування резерву стійкості території виступатиме рентний платіж, безпосередньо спрямований на вилучення рентних доходів. Тому було вироблено основні концептуальні положення механізму рентного платежу в сировинному секторі, які полягають у наступному:

1) Рентний платіж є інструмент, з допомогою якого здійснюється вилучення диференціальної природної ренти. У зв'язку з цим необхідно розділяти поняття «ренти» та «рентного платежу». Рента виникає і існує незалежно від того, як нею потім розпоряджаються і величина ренти не залежить від розмірів встановлених податків та платежів.

2) Об'єктом встановлення рентного платежу має бути конкретне родовище чи певну ділянку природних ресурсів, оскільки рента утворюється певному об'єкті природокористування та її величина залежить від природно-географічних та інших особливостей даного об'єкта, і навіть від стадії освоєння родовища.

3) Обчислюватися єдиний рентний платіж має саме з ренти, тобто. доходу, що перевищує середній рівень, який отримав надрокористувач, якби направив наявний у нього капітал на інші цілі.

4) При встановленні рентного платежу слід виходити з обґрунтованого поділу рентного доходу між надрокористувачем та державою. Та частина рентного доходу,

що визначається природними якостями об'єкта (диференціальна рента I), за правом власності на надра повинна належати державі. Інша її частина, зумовлена підприємницькою діяльністю інвестора (диференціальна рента II), має належати останньому.

5) При розподілі рентного платежу між рівнями бюджетної системи повинен дотримуватися пріоритету інтересів території сировинної спеціалізації, оскільки, як правило, доходи від природних ресурсів складають основну статтю доходів бюджетів даних територій.

Для сталого соціально-економічного розвитку території сировинної спеціалізації важливо як отримання територією доходів від освоєння її невідновлюваних ресурсів, а й продумана стратегія їх використання. Важливість цієї стратегії обумовлена, передусім, тимчасовим характером надходження даних доходів.

Звісно ж, найбільш відповідає інтересам сталого соціально-економічного розвитку території сировинної спеціалізації наступна схема використання доходів від освоєння мінерально-сировинних ресурсів.

1) Частина цього доходу спрямовується на фінансування підвищення рівня життя населення території. Конкретні напрями використання рентних доходів на соціальні потреби мають визначатися з урахуванням специфіки кожної окремої території сировинної спеціалізації.

2) Решту рентних доходів, що залишилася, слід акумулювати в спеціальних фінансових фондах для вирішення соціально-економічних проблем території в майбутньому та диверсифікації місцевої економіки.

Висновки

Пропонуються джерела формування фондів при діючій системі оподаткування та при переході на пропоновану в дисертаційній роботі систему спеціального оподаткування.

Що стосується співвідношення між цілями заощадження доходів та розвитку місцевої економіки, то доцільніше буде розвести ці цілі по різних інститутах. Для

мети акумулювання, заощадження та збільшення рентних доходів повинен бути створений спеціальний ощадний фонд. Крім ощадного фонду слід передбачити фінансовий інститут, призначенням якого буде акумуляція фінансових коштів з метою їхнього спрямування на диверсифікацію економіки території – так званий інвестиційний фонд розвитку.

Конкретні пропорції розподілу доходів від освоєння невідтворюваних ресурсів між цілями заощадження та розвитку місцевої економіки повинні визначатися особливостями території та стоять перед нею у той чи інший момент часу пріоритетами.

Література

1. Ягодзінський С. Н. В. І. Вернадський про наукову думку як планетарне явище. Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. 2007. № 1. С. 157–162.
2. Шабатин Н. Ю. Соціально-економічні проблеми становлення сталого розвитку в Україні. Економічний простір. 2015. № 102. С. 260–271.
3. Петровська А. С. Екологізація економіки України в контексті моделі сталого розвитку. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 4(20). С. 95–104

References

1. Yagodzins'kyi, S.N. (2007), "V.I. Vernadsky on scientific thought as a planetary phenomenon", Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. Filosofiya. Kul'turologiya, vol. 1, pp. 157–162.
2. Shabatyn, N.Yu. (2015), "Socio-economic problems of sustainable development formation in Ukraine", Ekonomichnyy prostir, vol. 102, pp. 260–271.
3. Petrovs'ka, A.S. (2021), "Greening of Ukraine's economy in the context of the sustainable development model", Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya, vol. 4(20), pp. 95–104.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2025 р.